

Her bir ilin ədəbi mənzərəsi, onun haqqında ədəbi-tənqidi və ictimai fikrə həmin il oxucuya təqdim edilən faktik bədi materialların əsasında formalaşır. Bəs 2019-cu ildə povest janrında çap edilmiş hansı əsərlər günümüzün maraq və gərginliklərinə köklənə bilər, ədəbi cəmiyyətə no ilə yadda qaldı və ümumiyyətlə, yadda qala bildimi?

2019-cu ildə nəşr olunmuş İlqar Fəhminin "caparaq roman" kimi təqdim etdiyi "Gürğün şərəbi" povesti Umberto Ekonun "Fukonun yayı" əsərindən müəyyən bəhrələnmə, Əbdürrəhim bəy Haqqverdiyevin "Pir" hekayəsindən isə dekonstruktiv usuldan istifadə yolu ilə qələmə alınmışdır. Her iki əsərdə ("Pir" və "Gürğün şərəbi") avara həyat tərzini sürən oğul başqaları kimi var-dövləti olmayanların sobobini atasında görür. Bu məqamda aparılan müqayisə sözügedən dövr və cəmiyyətin ümumi mənzərəsində bağlı təsəvvür yaratmaq baxımından maraq doğurur: "Pir" hekayəsində Əhməd atasını nə üçün öz yaşadığı Musa Nəziyev, Hacı Zeynalabdin Tağıyev kimi, "Gürğün şərəbi"ndə isə xalq artistləri kimi varlı və şöhrətli olmadığınca görə günahlandırır. Oxşar cəhətlərlə yanaşı, Əhməd obrazındakı dəyişikliklər, mistik məzmunun qabardılması, keçmiş münasibət, sifahi epik ənənədən yararlanma və s. "Gürğün şərəbi"ni "Pir"dən fərqləndirən amillər kimi izah olunur. Her iki əsərdə Əhməd pul qazanmaq üçün fərdi olaraq ətr, torpağı atından lağım ataraq öncər ağacın altında gizlənmə məşğuliyətini "Şeyx Çavab Piri" adı ilə pul qazanan Əhməddən fərqli olaraq, "Gürğün şərəbi"ndə görüldüyü və ya dostu İsa bəliqin qohumundan tələmə qədım kitab haqqında söylədiklərinin təsirinə Əhməd çoxillik yaş ilə tənəklərin üzümündən çökdiyi şərəbdən heç nə əldə edə bilmir. İnsanları qazanc məqsədli bu üzüm bağı və onun çəkilən şərəbin öz-ədiyyətinə inandırmaq üçün İsa bəliqə icad edilmiş, mistik əfsanələr, sular düşür-üzən Əhməd gediləcək özü də bu mistikləşən üsula itibardır. Keçmişliyi bu şəkildə əlver edib pul qazanmaq istəyən Əhməd keçmişin yadigarı olan üzüm meynələrini döğürəy yandırmıqla daha böyük səhv edir. Son bir neçə aydır hər gün Xəzərin sularının altında yerləşən "Günəş məbədi"ni görmək ümidində saatlarla dözümlü seyr edən Əhməd bu hadisədən sonra məni məni şəkildə, çox güman ki, elə donuz silsilələrində də qəyb olur.

Murad Köhnəqalının "Zamanın üst küçəsi" povesti 5 yaşlı Zeynəbın atası, anası, kiçik qardaşı və özündən ibarət ailələri ilə sənki oxucunu tanıy etməklə əhvalında yazılmışdır. Simvolika və nağıl elementlərinin müşahidə olunduğu mətnə rənglər, xüsusilə bayrağımızı simvolizə edən rənglər vasitəsilə bəzi məqamların mətnə vurulması qəribə şəkildə diqqəti çəkir. Zeynəbın bulud pınacağı atası olan da ən çox bu üz rəngdə olan səpərdən istifadə edir. Povestın əsas möğzi ailənin şöhrətini qorumaq, Gələcək və İndiki küçələrinə gəzintisi təmsil edən hissəsində əksini tapmışdır. İstiqni layiqinə yerinə yetirdiyinə görə qiymətli medal və diplom alan, insanları xeyir verdiyini düşünən, uşaqlar kimi özünü nağıllar almasında hiss edən bulud pınacağı İndiki küçədə gəzinti zamanı sənki nərdivanla qaldığı güylərdən yerə enərək içərisində möcüzə olduğu əsi həyatla, gərginliklə indici əzlişməsi kimi görüldüyü mənzərədən mənovə-psixoloji sarsıntı keçirir, yaxasından bərg vuran medali dincəli ananın çəçəyindəki körpəyə verir, evə döndükdən sonra isə diplomu parça-parça edib tələdalayır. "Mən anasından soruşdum ki, atan niyə bu qədər əsəblənmiş? Anam mənə belə dedi:

– Mən nə vaxtsa, gəncliyimdə "Bulud pınacağı" adlı bir əsər oxumuşdum. Son cümləsi belə idi: "Bil ki, romantika real həyatla toqquşanda sənə qəçik-çilik olur..."

Qan Turalımın "Fəza səyahəti dərsləri" povestində daha çox müəllifin din, tələkə-təriqət, əşq ədəbiyyatı və klassik işlə bağlı yozum və mülahizələri verilənlə yazılmışdır.

Qan Turalımın "Fəza səyahəti dərsləri" povestində daha çox müəllifin din, tələkə-təriqət, əşq ədəbiyyatı və klassik işlə bağlı yozum və mülahizələri verilənlə yazılmışdır.

Mövcud zamanın görünmədiyi ədəbiyyat Povest - 2019

Aynur XƏLİLOVA
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosenti

Allah, mövcudiyət və yaşamanı idrakı kontekstində həqiqət axtarırlar əks olunur. Əsərdə sifahi epik ənənədən, dini mənbələrdən... bəhrələnmələr mövzunun açımı və məqsəd-məramın çatdırılmasına xidmət edir. "Ömrü boyu həqiqəti axtaran bir adam axırda həqiqəti dağlar qoynunda olan bir mağarada tapır. Bu həqiqət qoca, üst-başından kir tökülən cındır içində bir adam imiş. Adam qocanın soruşur ki, gedim insanlara nə deyim? Qoca da cavab verir ki, get onlara yalan da... mən də Abbas deyirdim ki, burada qalaq, mən Şeyx olum, o da müccərd, oturmaq bütün günü öz işimizlə məşğul olaq, yerimiz də rahatdı. Abbas mənim bu çərəmə riyakarlıq kimi baxırdı..."

Əslində, insanın Yaradana bütün varlığı ilə ibadət edib ruhuna daha yaxın olması və Ona doğru can atması üçün ayrı-ayrı takkə, tarqatlar bölünməyə nə ehtiyac var? "Peyğəmbərin zamanında niyə takkə yoxduyd? Niyə Peyğəmbər özü takkədə qalmırdı? Niyə əshabələri takkədə olmadırdı? İnsan gizlində takkədə də zina, günah işlədə bilər, başqa yerdə də. Digər tərəfdən, Allah insanın bu ələmdən özüniçatır halında yaşamasını buyurmuşdur. Allahı sevmək, haramdan uzaq olub Onun buyurduğunu kimi yaşamaq, nəfisni qılı olub şeytani varlığa çevrilməmə isə insanın mənovəvi-xalqə keyfiyyətləri ilə bağlı məsələdir.

Qan Turalımın "Fəza səyahəti dərsləri"ni müəyyən oxuculara həsəblənmiş intellektual əsər əldə etməyə qor. Povest müzakirələrə yol açmaqla və oxucunu bu kontekstdə konkret mənbələrlə yönəltməklə maarifləndirici xarakter daşıyır.

Yaşar Bünyadın "Azan gəmilər limanı" povestindən ötn əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində cəhəddəki dəyişmədən, xüsusilə o "öblavə"ndə yayınıb Rusiyaya qaçan gənclərin oradakı ərzulənənə həyat tərzini öyrənmə. Atasının istəyilə Rusiyaya gedən Qismət orada bir çox potniklərlə üzləşir, bir neçə ildən sonra vətənə dönmək istəyində isə qıxın bəxtidəyisi kəşfə qarla örtülmüş meşəyə atılır.

Məmməd Orucun biqrafik məzmunlu "Malakan kəndinin payızı" povesti əsas obrazın ömrünün sükətinə onilliyində yazmağa başladığı gündəyini əsasən həyatının yadda qalan məqamlarını əks etdirir.

"Xəzən" jurnalında çap olunan Samid Ağayevnin "Ləvəngi" povestinin əsas obrazı kiçik yaşlardan ata qaçığından möhrəm böyüyən, indi isə artıq 57 yaşında olan, Rusiyada yaşayan azərbaycanlıdır. Onları atdığı gərə ələmsi heç vaxt bağışlaya bilməyə dö üroyinin dorinliyində atasını görmək, onun necə biri olduğunu bilmək kimi hər kəsdən gizli saxladığı hissələr onu hətta 57 yaşında da tərk etmir.

Povestdə torpaqlarımızda, xüsusilə, fars və rus imperiyalarının maraqlarının kəşfidiyini göstərən bözi tarixi məqamlar diqqətə çatdırılsa da, bu məqamlar ümumi sayətlə lazımi bağlılıq yaradır o qədər do qanıyla qarışır.

Arif Ağalının ailə-məişət mövzusunda otub bir qadının tələyindən bəhs edən "Tələnin sınağı" povesti üslub problemi, daxil-psixoloji hala vaxtın vaxtına olubrazın yaşantılarının oxucunu o qədər do inandırma bilmir. Nizami Kolanlının Qarabağ mövzusunda da içəri-ləyən "Sevgimizə vafəsiz öldün"ə nəzərdə tutulan məzmun baxımından onu povest janrına aid etməyə imkan versə də, həcim, bədillik və təhkiyəyə əsaslanaraq təsvirlərdən uzaq, qaçaraq nəqləmə janr etibarlı qeyri-müəyyənliyinə gətirir çıxır.

Xalq Azadının "Mahabbətin gözü kor deyil" povestində müəllif bir ailənin təmsilində mələm Cərnəbil qəzasında radiaktiv şüalanmanın təsirinə dözümsüzlüyü dəyişmiş, ölü olmuş insanları, ölü, yaxud şikəst doğulmuş körpələri, yarım qalmış ərzuları və bütünü bunları insan psixologiyasına təsirini təsvir edir. Müəllifin ötn əsrin əvvəllərində ermənilərin azərbaycanlılara qarşı nankor və bədiyyəti əməllərinə nəzər yetirən "Boydəmir ocağı" isə mövzu, sətjetin quruluşu baxımından diqqətə çəkərsə də, inersiyadan qeyri-professional istifadədən və bəsit cümlələrlə nəqləmənin rəz gəlinəy bir sıra məqamlarda bədi uğursuz tərcümə təsiri bağışlayır.

Sanki yaradılışda xüsusilə bu günkü dönmədə əsas amil müəllifin oxucuya çatdırmaq istədiyi mesaj və onun içərisində yaşadığı zaman üçün nə dəyərdə qoraklılığı məsələsindədir. Elu bu əsas möğzi də əsərin ideyasını müəllifləndirir ki, müəlliflər bəzən bu amilin vacibliyini unudurlar. Bəlo deyilə bilər ki, yazıçı hər hansı bir əsəri yazarkən qarşınsa heç do həmişə hansısa ideya-məqsəd qoymur. Təbii ki, bu fikrə razılaşırıq. Lakin əşq yazıçının özünə qoyduğu bədi mətn istəməz-istəməz özü-özünəyində oxucuya bir mesaj ötürür. Yazıçının əvvəlcədən, bu əşq yazı prosessində müəyyənləşdirəy və ya özündən əsliləmədən daxil "məni"nin sənki kimi təzahür edən mesajı sonda onun mövzuya münasibliyi və əsərin ideyasını ortaya qoymuş olur. 2019-cu ildə çap edilmiş povestlərdə, bəzi istisnalara çinməqlə, bu vacib amil o qədər do müşahidə olunmur. Janrı ümumi mənzərəsi isə görüldüyü kimi, bəzi istisnalara, sənki olub, mövzuların o qədər do aktual olmasında, sənki-təqəbi problemləri və nəticə etibarilə do ədəbi tənqid və oxucu marağını cəlb etməməsi ilə xarakterizə olunur. Təxminən, son 3 ildə ortaya qoyulan bir sıra povestlər (təkcə mətnin özü ilə bağlı deyil, hətta bir qədər do geniş əsəpkədə - sözü-gedən janrla bağlı müqayisəli və tipoloji şəkildə təhlillər aparmaqla, onların müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının məhsulu kimi xarakterizə etməyə imkan verir. 2019-cu ildə isə təmsil, müəlliflər tərəfindən XXI əsr insanının təfəkkürü, intellekt, maraqlarının növrəzə alması, zamanın və gərginliklərinin inkası istiqamətində uğurlu cəba göstərilməyib, hətta belə nümunələr var ki, ümumiyyətlə, təhlillə belə gəlmir. Həqiqi bədi nümunələrə yanaşı bəsit mətnlərdə do ədəbiyyat ədəbi təqdim edilməsi isə çəçəş do ədəbiyyatın gələcəkdəki ədəbiyyat tarixinə çevrilməsində ciddi məneolər yarada bilər.

"Əzəbdən qurtulan hər kəsə" epiqrafı ilə başlanan povestdə kiçik yaşında kolxoz bostanından düş-dörd pomidor-xiyar götürüldüyü və qarovulunun onu tutub kolxoz idarəsinə apardığı üçün "Hər zatıqıncı qənsərdən məni zişəqərə etməyin gəlməmiş! Mənim oğlum hərəmə əl uzatmamalıdır, eşitmiş! - deyəy atası tərəfindən "li küçüyü kimi zingiləndirən qəçər" döyüldükdən sonra onuz da "xroniki doşun sındırma"na düşər olan Qismət yul ölkədəki çəçitliklərdən qurtulub təsadüf nəticəsində ölmədən dönsə do, burada başına gələnlər fiziki və mənovə-psixoloji ağı-azab kimi onu hər zaman müəyyənli edəkədi.

Qismətin daxilindəki doğma yurd-ocaq həsrəti dönmüş canına həyat şərtlərini gəldiyinə onun şüurlat yaşantılarında təsiri ilə obrazlı-bədi şəkildə təsvir edilmişdir: "Boynuya qurban, həyətə ayaqayalını yox çıxmısan? Qışdı, donar ayaqların keç qıçarı... sobanın yama... Eşitmirsən?"

Bir az yorğun, bir az seyyər olsa da, bəsi milyon sənki gəzinti qoçdu? Anasıydı. Elə yalvarırdı ki, keç qıçarı!... Necə keçəydi, eləy sözü-nə baxırdı ki?!

"Dəmişdim sənə, qayıt... Söz verdin axı? Hələ burdasan? Bura batmışdın, qayıt... Ba-bəl heç deyil, oğul, keç deyil..." Bu isə yad gəkdə hər şərətə, var-dövləti olan, lakin xoşbəxt olmayan, xoşbəxtliyin yalnız doğma yurtda bağlılıq çox-qox sonralar dərək edən Xidır kişinin sözi sidi.

"...Qar dızəcən, bu kişiyi niyə yer bəlləyir, özü do tuman-köynəkə?..."

"...Eheyl!... Hay versənə, eheyl!... Ba-bəl bu nə həldi? Nağılların bədiyi, bəba? Eheyl!... Biri vardi, var-dövləti bəbi... Monim nağılını bədi bağlayır, abca..."

Qismətin yorğun və ölgün gəzintisi ağı güclə eşidiləcək bir sözlə dediyi iki sözlər do - "Anamı istəyirəm", "Evo... e...evimizə istəyirəm..." sözləri olur.